O‘zbekiston Respublikasi
Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
ALFRAGANUS UNIVERSITY
nodavlat oliy ta’lim tashkiloti

O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Moliya organlari hamda budjet tashkilotlarining moliya-hisob bo‘linmalari xodimlarini tayyorlash va qayta tayyorlash
O‘QUV MARKAZI

RAQAMLI IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISH SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBI, MOLIYAVIY HISOBOT, TAHLIL, AUDITORLIK FAOLIYATI VA MOLIYA-KREDIT MEXANIZMINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

MATERIALLAR TO‘PLAMI

TOSHKENT 2025-YIL
11-12-DEKABR

ALFRAGANUS UNIVERSITY
NODAVLAT OLIY TA‘LIM MUASSASASI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOT VA MOLIYA VAZIRLIGI HUZURIDAGI MOLIYA ORGANLARI HAMDA BUDJET TASHKILOTLARINING MOLIYA-HISOB BO‘LINMALARI XODIMLARINI TAYYORLASH VA QAYTA TAYYORLASH O‘QUV MARKAZI

RAQAMLI IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISH SHAROITIDA BUXGALTERIYA HISOBI, MOLIYAVIY HISOBOT, TAHLIL, AUDITORLIK FAOLIYATI VA MOLIYA-KREDIT MEXANIZMINI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

MATERIALLAR TO‘PLAMI

2025-yil 11-12-dekabr

Toshkent-2025

UO‘T: 336+338+657

“Raqamli iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, tahlil, auditorlik faoliyati va moliya-kredit mexanizmini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami. / Mualliflar jamoasi. –T.: “Alfraganus university”, 2025. - 763 b.

Mazkur to‘plamda raqamli iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, tahlil, auditorlik faoliyati va moliya-kredit mexanizmini rivojlantirish muammolari bo‘yicha oliy ta‘lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot institutlari iqtisodchi olimlari, ishlab chiqarishda faoliyat yuritayotgan amaliyotchilar tomonidan olib borilgan nazariy va amaliy tadqiqotlar natijalari bo‘yicha tayyorlangan maqolalar va ma‘ruza tezislari jamlangan.

To‘plam oliy ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilar, talaba va magistrantlari, ilmiy tadqiqot institutlari ilmiy xodimlari, biznes subyektlari rahbar va mutaxassislari uchun mo‘ljallangan.

Maqola va tezislarda keltirilgan barcha ma‘lumotlar, fikr-mulohazalar mualliflarga tegishli bo‘lib, tahrir hay‘ati a‘zolarining fikriga mos kelmasligi mumkin. Nashrda keltirilgan raqamlar, statistik ma‘lumotlar, fikr-mulohazalar uchun mualliflar mas‘ul hisoblanadi.

Mas‘ul muharrir:
i.f.d., professor F.T.Egamberdiyev

Taqrizchilar:

B.Y.Menglikulov - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti professori, i.f.d., professor

N.K.Rizayev - Toshkent Kimyo xalqaro universiteti professori, i.f.d., professor

Tahrir hay‘ati a‘zolari: i.f.d., dos. A.S.Boltayev, i.f.d., dos. Z.A.Xakimov, PhD, dos. J.P.Qurbonov, PhD, dos. B.S.Mirzayev, PhD, dos. A.B.Gafurov, PhD, dos. A.K.Aitimbetov, i.f.n., dos. A.Sh.Shadmankulov, i.f.n. N.G‘.Sidikov, PhD S.I.Xujamuradova.

© “Alfraganus university” nashriyoti, 2025

СОЛИҚ МАЖБУРИЯТЛАРИ АУДИТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Дўлабов Зафар Акбарович
ТДИУ таянч докторанти

Аннатация: Ушбу мақолада солиқ мажбуриятлари аудитининг назарий асослари ёритилган. Солиқ мажбуриятлари бўйича ўтказилган солиқ аудити натижалари таҳлили берилган.

Калит сўзлар: солиқ, солиқ мажбурияти, солиқ харажати, аудит,солиқ аудити.

Аннатация: В данной статье рассмотрены теоретические основы проверки налоговых обязательств. Приведен анализ результатов налогового аудита по налоговым обязательствам.

Ключевые слова:налог, налоговое обязательство, налоговый расход, аудит, налоговый аудит.

Annotation: This article discusses the theoretical foundations of checking tax obligations. An analysis of the results of a tax audit on tax obligations is provided.

Keywords: tax, tax liability, tax expense, audit, tax audit.

Кириш. Солиқ мажбуриятлари аудитини ўтказишда солиқ текширувининг турлари, шу жумладан солиқ аудитидан фойдаланинади. Шунинг учун ҳам ҳозирги вақтда “солиқ текшируви” ва “солиқ аудити” тушунчалари мамалакатимиз ва хорижий адабиётларда тез-тез ишлатиладиган тушунча бўлиб қолмоқда. Бироқ, меъёрий ҳуқуқий ҳужжатларда ҳам, иқтисодий адабиётларда ҳам “солиқ аудити” тушунчаси ҳар хил талқин қилинмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 85-моддасида солиқ мажбурияти қуйидагича эътироф этилган:Солиқ тўғрисидаги қонунчилик билан солиқ тўловчилар зиммасига юклатилган солиқларни ва йиғимларни тўғри ҳисоблаб чиқариш ҳамда ўз вақтида тўлаш мажбурияти уларнинг солиқ мажбуриятидир[1].

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Б. Норматовнинг ёзишича, “Солиқ текшируви – солиқ органларининг ваколатли ходими томонидан солиқ тўловчиларнинг (солиқ агенти) солиқ ва йиғимларни бюджетга ўз вақтида ва тўлиқ тулашини таъминлашга қаратилган солиқ назорати тадбирлари йиғиндиси ҳисобланади” деган таърифни илгари суриш мақсадга мувофиқ ҳисобланади [2].

Солиқ аудитининг муҳимлигини Т.Д.Барсулая қуйидагича ифодалайди: “ҳозирги вақтда аудиторлик хизмати турлари ичида солиқ аудитига кўпроқ эҳтиёж туғилмоқда. Экспертларнинг баҳолашича Россия аудиторлик компаниялари тушумининг 30 фоизи солиқ аудитига тўғри келмоқда”[3].

Ф.А. Акрамов солиқ аудитига қуйидаги таърифни берган: “Солиқ аудити хўжалик юритувчи субъектлар томонидан солиқ ва йиғимларнинг тўғри

ҳисобланиши, ўз вақтда ва тўлиқ бюджетга тўланишида солиқ қонунчилигига риоя қилинишини мустақил текшириш ҳамда солиқ масалалари бўйича хизматлар кўрсатишдир”. Таърифдан кўриниб турибдики, солиқ аудити аудиторлик текшируви ва солиқ масалалар бўйича хизматларни ўз ичига олади [5].

Таҳлил ва натижалар. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 7 январдаги 1-сон қарори билан тасдиқланган “Солиқ текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш тартиби тўғрисида НИЗОМ”да солиқ аудити қуйидагича баён этилган:“Солиқ аудити — солиқ тўловчининг (солиқ агентининг) муайян даврдаги молия ва солиқ ҳисоботларининг солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига барча жиҳатлардан мувофиқлиги ва ҳаққонийлигини, солиқ солиш мақсадларида бухгалтерия ҳисоби ва солиқ солиш мақсадларида ҳисобга олишда солиқ мажбуриятларининг тўғри шакллантирилиши ва акс эттирилишини солиқ органи томонидан ўтказиладиган ўрганиш орқали солиқларни тўғри ҳисоблаш ва тўлашнинг тўғрилигини текширишдир”[4].

Солиқ аудити бўйича Солиқ кодексининг 140-моддасида: “Муайян давр учун солиқлар ва йиғимларни ҳисоблаб чиқариш ҳамда тўлашнинг тўғрилигини текшириш солиқ аудитидир. Солиқ аудити солиқ тўловчиларнинг (солиқ агентларининг) юқори даражадаги таваккалчилик тоифасига мансуб солиқ тўловчига (солиқ агентига) нисбатан ўтказилади” фикр келтирилган [1].

З.Н.Курбанов солиқ аудитини солиқнинг алоҳида турлари бўйича методикасини ишлаб чиққан ҳолда, қуйидагиларга эътибор беришни қайд этган: “Аудит жараёнида қуйидагиларни текшириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

- хўжалик юритувчи субъект томонидан тўланадиган солиқ турларини;
- солиқ турлари бўйича солиққа тортиш базасини тўғри аниқланишини;
- солиқ имтиёзларини тўғри қўлланилишини ўрганиш;
- солиққа тортиш базаси ва солиқ суммаларини тўғри ҳисобланганлигини текшириш;
- солиқлар ва йиғимларни ўз вақтида бюджетга тўланганлигини аниқлаш;
-солиқ органларининг текшириш натижалари бўйича қўшимча ҳисобланган солиқ суммалари ва пеняларни тўланганлиги;
- солиқлар ва йиғимларни молиявий ва солиқ ҳисобларида тўғри акс эттирилганлиги;
- солиқ ҳисоботидаги маълумотларни ҳақиқийлиги ва ишончлилиги текширилади.” [6].

Маълумотларга кўра, 2023 йилда солиқ хизмати органлари томонидан солиқларни тўламаслик хавфи юқори бўлган 958 та тадбиркорлик субектида солиқ аудити ўтказилди. Бу ушбу даврда фаолият кўрсатган жами солиқ тўловчиларнинг (577,5 минг) 0,2 фоизини ташкил этади.Таҳлика-таҳлил

дастури асосида аниқланган солиқ хавфи суммаси – 445,3 млрд сўм бўлган.Ўтказилган солиқ аудити натижасида тасдиқланган сумма – 1,5 трлн сўмни ташкил этган.

Маълумотлар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, , 2021 йилда 33 337 та солиқ аудити ўтказилган бўлса, 2022 йилда 30 644 ва 2023 йилда 32 411 та солиқ аудити текширувлари ўтказилган. Солиқ аудитини ўтказиш жараёнида 2023 йилда 16 603,8 млрд сўм миқдорида қўшима солиқлар ҳисобланган. 2021 йилда солиқ текширувлари натижасида 25 169,5 млрд.сўм, 2022 йилда 29827,5 млрд. сўм ва 2023 йилда 32 169,7 млрд. сўм миқдорида қўшимча солиқлар ҳисобланган. 2024-йилда солиқ хизмати органлари томонидан солиқларни тўламаслик хавфи юқори бўлган 2 146 та тадбиркорлик субъектида солиқ аудити ўтказилди. Бу ушбу даврда фаолият кўрсатган жами солиқ тўловчиларнинг (520,6 минг) 0,4 фоизини ташкил этади. Аниқланган солиқ хавфи суммаси – 6 185,4 млрд сўм. Солиқ аудитида аниқланган сумма – 6 217,2 млрд сўм.

Хулоса. Юқоридагиларга асосан қуйидаги хулосалар қилинди:

Солиқ мажбуриятлари бўйича солиқ қарзларини ўз вақтида сўндирмайдиган солиқ тўловчиларда солиқ текширувларини ўтказиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Солиқ аудити солиқ текширувининг алоҳида тури бўлиб, солиқ қарзи кўп ва солиқ хавфи юқори бўлган солиқ тўловчиларда ўтказилади.

Солиқ турлари ва иқтисодиёт тармоқларининг хусусиятларини ҳисобга олган олда солиқ аудитини ўтказиш методикасини ишлаб чиқишни таклиф этамиз.

Солиқ аудитига доир меъёрий ҳужжатларда солиқ аудити ўтказилган шахс солиқ текшируви далолатномасида баён этилган ҳолатларга ва текширувчиларнинг хулосалари ҳамда таклифларига рози бўлмаган тақдирда, солиқ аудити далолатномасини олган кундан эътиборан ўн кун ичида тегишли солиқ органига мазкур далолатнома бўйича умуман ёки унинг айрим ҳолатлари юзасидан ёзма эътирозларини тақдим этишга ҳақлиги ҳамда солиқ аудити тугаган кундан кейинги иш кунидан кечиктирмай рўйхатдан ўтказиш деб аниқлаштириб қуйиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1.Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси. 2025.

2. Норматов Бекзод Акрам ўғли. Ўзбекистон Республикасида солиқ текширувларини ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш. юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Тошкент.2020.

3. Барсулая Т.Д. Налоговый аудит. Учебник: учебное пособие / Барсулая Т.Д. — Москва: Русайнс, 2019. — 582 с. — ISBN 978-5-4365-3384-1. — URL: https://book.ru/book/932100.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 7